

свого існування. Проте творення актуалізує цілеспрямованість та свободу, активність і турботу, адже людина зазвичай любить те, що створює [4].

На жаль, у сучасній Україні, коли дуже часто сумарна зарплата членів родини ледь дотягує до прожиткового мінімуму, багато дівчат заради зміни свого матеріального стану на краще готові пожертвувати важливими життєвими принципами та переконаннями. Проблема виховання в сучасних студенток почуття власної гідності, провідних морально-ціннісних якостей, які повинні поєднуватися з високим професіоналізмом, набуває сьогодні особливої актуальності.

У цьому плані значний виховний ефект має ознайомлення дівчат із традиційними для української культури ґендерними цінностями і, у тому числі провідними для жінки особистісними якостями, доведення того факту, що в минулому староукраїнські жінки поважали себе й готові були боротися за своє кохання та щастя, яке вони вбачали не в купі грошей. Як свідчить наш досвід педагогічної роботи у ВНЗ, залучення студенток до пізнання ґендерних цінностей національної культури може ефективно відбуватися шляхом використання різних педагогічних засобів: ознайомлення дівчат із конкретними історичними документами, художніми творами тощо, в яких висвітлюється висока соціальна

роль жінки в староукраїнському суспільстві; вивчення національних традицій і обрядів, творів народного мистецтва (пісень, казок, прислів'їв тощо), присвячених жінці як члену громади; організація дискусій із метою визначення традиційних для української жінки чеснот, обговорення шляхів їх формування та самовиховання в сучасних студенток як необхідної передумови для успішної особистісної самореалізації.

Таким чином, аналіз існуючої практики становлення жінки в сучасних умовах свідчить про необхідність формування у дівчат рис особистості, які допомагали б їм адаптуватися до умов сьогодення. У цьому процесі важливу роль може відіграти ґендерна культура.

Література:

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи. Монография – Апб.: Речь. 2005. – 435 с.
2. Менеgetti А. Женщина третьего тысячелетия / А.Менеgetti. пер. с итальянского Славянской ассоциации Онтопсихологии. Изд.2-е. – М.: ННБФ «Онтопсихология» . – 256 с.
3. Мечников И.И. 40 лет искания рационального мировоззрения. – М., 1913.
4. Фромм Э. Искусство любить / Э.Фромм. пер. с англ.; под. ред. Д.А.Леонтьева. 2-е изд. – СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 224 с.
5. Чекалина А.А. Гендерная психология: Учебное пособие. – М.: «Ось-89», 2006. – 256 с.

Людмила Петришина

Ґендерна освіта у вищій школі: до проблеми впровадження і викладання

У статті розглянуті проблеми введення ґендерних знань у навчальний процес у вищій школі.

The problems of introduction of gender knowledge to the educational process of high school are established in the article.

Одним з головних завдань системи освіти є сприяння становленню в Україні громадянського суспільства – суспільства рівних можливостей, політичних та економічних свобод. Саме освіта виступає важливим чинником і водночас гарантом індивідуального розвитку особистості, формує інтелектуальний і духовний потенціал країни з урахуванням її перспективних цінностей. Основні напрями вдосконалення освіти в умовах сучасних суспільно-політичних та культурних змін визначено Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст., законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державними національними програмами

«Освіта (Україна – ХХІ ст.)», «Вчитель» та іншими. Серед пріоритетних напрямів удосконалення вищої освіти визначено забезпечення її відповідності сучасним вимогам і умовам розвитку суспільства, що, у свою чергу, вимагає пошуку нових форм і засобів навчання, оновлення структури та змісту навчання, розробки нових стратегій, введення в освітню сферу ґендерного компонента. Важливим кроком у вирішенні цих завдань є включення у навчальний процес ґендерної освіти як важливого складника соціалізації особистості.

Проблема досягнення рівності статей розглядається сьогодні як основа демократичного розвитку суспільства, гуманістичного змісту його політичної організації. Питання ґендерної рівності, формування ґендерної політики та її реалізації в життєдіяльності суспільства і, зокрема, в освітній сфері знайшли висвітлення в дослідженнях Т. Василевської, В. Гошовської,

І. Грабовської, Н. Грицяк, Л. Кобелянської, О. Кулачек, К. Шевченко, Л. Смоляр та інших.

Упровадження ґендерної освіти у вищій школі є одним із важливих складників підготовки висококваліфікованих та конкурентноздатних фахівців в умовах демократизації українського суспільства та його загальноєвропейської спрямованості. Проте належного місця в навчальному процесі вищої школи ґендерна освіта ще не знайшла. Проблеми впровадження такого показника сучасного цивілізованого мислення студентів потребують дослідження й узгодження з міжнародними стандартами, подолання ґендерних стереотипів щодо ролі жінки й чоловіка в суспільстві. Особливо це стосується жіночої молоді.

Від активної позиції жіноцтва, соціального самовідчуття, світогляду, ставлення до державних і громадських справ значною мірою залежить стабілізація політичного, соціально-економічного розвитку, забезпечення миру та злагоди в суспільстві. Сьогодні жінки все більше прагнуть брати активну участь у суспільно-громадському житті і в державній політиці. Цьому великою мірою сприяло проголошення в Україні одним із найважливіших принципів державної політики досягнення паритетного становища жінок і чоловіків шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок та чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Чинне законодавство, починаючи зі ст. 24 Конституції України, гарантує жінкам рівноправність у всіх сферах діяльності: у громадсько-політичній і культурній роботі, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї. Державою передбачені спеціальні заходи щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг; створення умов для гармонійного поєднання праці з материнством [1]. Відповідні статті Кодексу про шлюб та сім'ю, Кодексу законів про працю України, Кримінального, Цивільного процесуального, Житлового кодексів, законів «Про зайнятість населення» та інших законодавчих актів, положення яких відповідають міжнародній Конвенції «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», становлять підґрунтя для досягнення ґендерної рівноваги у суспільстві на засадах реалізації політики рівних прав і можливостей всіх громадян.

Ще у квітні 2003 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки», яка акцентує увагу на необхідності сприяння рівноправній участі жінок у процесі прийняття рішень на всіх рівнях, включення ґендерних аспектів до національних програм і стратегій. Свідченням нагальної необхідності широкого вивчення ґендерної проблематики стали матеріали парламентських слухань Верховної Ради України «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» (9 червня 2004 р.) і «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження ґендерного насильства», «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» (21 листопада 2006 р.).

Важливою віхою на шляху розбудови демократичного суспільства, подолання ґендерної нерівності в Україні став Закон України 2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності з 1 січня 2006 р. [2]. Закон відповідно до чинної Конституції України закріпив положення щодо забезпечення навчальними закладами рівних умов для дівчат і юнаків під час вступу до ВНЗ, оцінки знань, надання грантів, позик студентам; підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки та чоловіка; виховання культури ґендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків. Для центрального органу виконавчої влади з питань освіти і науки Закон України визначив завдання щодо забезпечення проведення експертизи навчальних програм, підручників і навчальних посібників для навчальних закладів з метою з'ясування їх відповідності принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Було проголошено про обов'язкове включення до навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів для викладання дисциплін щодо питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, та факультативне вивчення правових засад ґендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства [2].

Як бачимо, в плані законодавчого забезпечення ґендерної рівності Україна не поступається світовій спільноті. На державному рівні були прийняті також відповідні постанови Кабінету Міністрів, які декларують принцип ґендерної рівності, пропонують його впровадження в усі сфери

громадського життя через систему навчання та виховання, і в першу чергу - через освіту. З урахуванням результатів наукових досліджень, проведення ґендерних слухань у Верховній Раді була розроблена Державна програма з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., що сприяла зростанню актуальності ґендерної освіти на всіх рівнях навчання й особливо у вищій школі [3]. На початку вересня 2007 р. при Кабінеті Міністрів України було створено Міжвідомчу раду з питань сімейної, ґендерної політики, демографії та протидії торгівлі людьми. У міністерствах та відомствах запрацювали ґендерні робочі групи, покликані сприяти адаптації стандартної методології до застосування в конкретних сферах діяльності кожного ключового міністерства. Передбачалася також участь ґендерних експертів у підготовці проектів ґендерної політики для різних сфер діяльності.

Міністерство освіти і науки з метою виконання Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві розробило низку заходів, серед яких важливе місце належить Наказу Міністерства освіти і науки № 839 2009 р. та діям щодо впровадження принципів паритетної демократії в освіту. План заходів МОН передбачає введення курсів з ґендерної рівності у вищих навчальних закладах; розширення мережі та активізацію діяльності освітніх і дослідницьких ґендерних центрів, лабораторій; здійснення анкетування для вивчення доцільності впровадження ґендерного компонента у зміст вищої освіти та узагальнення його результатів; створення банку даних методичного забезпечення ґендерних курсів; організацію проведення ґендерного аналізу кадрового забезпечення вищих навчальних закладів за галузями знань; дослідження теоретико-методологічних аспектів механізмів формування ґендерної політики шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів вищих навчальних закладів; запровадження тренінгових програм для педагогічних працівників системи освіти з питань ґендерної рівності; створення мережі національних тренерів з питань запровадження ґендерних підходів в освіту; забезпечення обговорення питань ґендерної рівності при проведенні заходів для лідерів студентського самоврядування; участь у розробленні для різних верств населення інформаційно-просвітницьких програм з подолання ґендерних стереотипів і формування

ґендерної культури в українському суспільстві.

Проте задекларовані завдання щодо досягнення ґендерної рівності залишаються далекими від реального життя. Дотепер фактично відсутній реальний дієвий механізм забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх без винятку сферах, у тому числі в галузі освіти та науки. Між законодавчим забезпеченням рівноправності та реальністю існують значні розбіжності. Так звана скляна стеля для жінок залишається непорушною. Дискримінація за ознакою статі спостерігається в усіх сферах життя українського суспільства. В органах законодавчої влади жінки становлять 8,5 відсотків, у великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише два відсотки посад, серед власників середнього та малого бізнесу – 20 відсотків. Заробітна плата жінок майже на третину менша, ніж чоловіків, безробітних жінок значно більше, ніж безробітних чоловіків, пенсія жінок, за прогнозом, через 20-30 років становитиме в середньому 40-45 відсотків пенсії чоловіків. Жінка працює фактично на 4-6 годин більше, ніж чоловік. Праця в домашньому господарстві не враховується як продуктивна. Разом з тим, у країні дуже загострилися проблеми чоловіків. Чоловіче безробіття зростає швидшими темпами, ніж жіноче. Тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша від тривалості життя жінок, що несприятливо впливає на суспільство [3]. Стресові ситуації складніше переносити чоловікам, про що свідчить смертність чоловічого населення у віці 28-46 років (перевищує жіночу в 4 рази).

Крім того, слід відмітити значний вплив ґендерних стереотипів та упереджень, живучість риторики щодо «берегині домашнього вогнища», що гальмують формування ґендерної культури як складника системи демократичних цінностей нашого суспільства. Навіть такий неповний перелік проблем свідчить про необхідність наукового обґрунтування комплексу заходів для розв'язання ґендерних проблем, запровадження на всіх рівнях ґендерної освіти. Цього вимагає виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», досягнення цілей світового розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН, серед яких одна з основних – досягнення рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності [4].

Останнім часом ґендерна освіта набуває все більшої актуальності. Цьому сприяють наукові дослідження, що опираються на нову методологічну базу та концептуальний апарат й сконцентровані

категорією «ґендер». Ґендерні дослідження започатковані наприкінці 60-х — початку 70-х років ХХ ст., коли вчені-гуманітарії низки цивілізованих країн дійшли висновку про те, що стать може бути одним з інструментів соціальної детермінації [5, с. 45]. Згодом ґендер як один із базових вимірів соціальної структури суспільства став застосовуватися поряд із такими соціально-демографічними та культурними характеристиками, як клас, етнос, вік та інші. Формування ґендерної свідомості на рівні особистості підтримує її соціально-рольовий статус, визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві.

Нова постановка питання щодо поняття статі виявилася пріоритетною в переосмисленні наукових підходів у гуманітарних науках, серед яких першими були соціологія, демографія, юриспруденція, педагогіка, лінгвістика, психологія, які в буквальному розумінні «виявили» стать, зацікавилися нею й тим, як вона може впливати на життя індивіда та особистості. Згодом, у 1970-х рр., ґендерні проблеми постали в центрі уваги істориків.

Формуванню ґендерної історії на Заході сприяв цілий ряд соціальних факторів, провідним серед яких був молодіжний рух, у тому числі й так звана «студентська революція» та «друга хвиля» фемінізму. Наприкінці 1970-х — початку 1980-х років розпочалися ґендерні дослідження як міждисциплінарний напрям гуманітарних знань — gender studies. Їх появу спричинив значною мірою процес «академізації фемінізму» та активізації теоретичного пошуку представників «жіночої історії». Науковці прагнули вийти за межі вже сформованого описового підходу, що відновлював історичну наявність жінок. Водночас це був прояв несприйняття аналітичних моделей неомарксистського трактування, запропонованого феміністськими теоретиками середини 1970-х років для дослідження альтернативного життєпису та досвіду жінок різних соціальних груп. Ґендерна історія започаткувалась як складник нових за змістом і методологією вивчення ґендерних студій, теоретична основа яких була закладена в знаменитій роботі Джоан Скотт «Ґендер: корисна категорія історичного аналізу» (1986). У цій праці було визначено чотири групи соціально-історичних підсистем, які доречно було б піддавати «ґендерній експертизі»:

- 1) комплекс символів і образів, що характеризують чоловіка та жінку в культурі;
- 2) комплекс норм — релігійних, педагогічних, наукових, правових, політичних;
- 3) соціальні

відносини та інститути, які формують ці норми; 4) проблеми, пов'язані із суб'єктивним сприйняттям та самоідентифікацією особистості [6].

Термін «ґендер» як визначення соціальних проявів статевої приналежності в радянській науці фактично не вживався. У вітчизняній науковій літературі цей термін набув популярності з другої половини 90-х років ХХ ст. Тоді ж і були започатковані в Україні ґендерні дослідження як науковий напрям гуманітарних і соціальних дисциплін. Все більшої актуальності ґендерні студії набувають в історичній науці.

Питання емансипації жінки, зміни її статусу, участі в суспільних рухах, ролі в державотворчих процесах тією чи іншою мірою досліджувалися в контексті історії України з другої половини ХІХ ст. Праці з «жіночої» проблематики зробили помітний внесок в історичні знання, сприяли становленню сучасних жіночих і ґендерних досліджень. Проте ці напрацювання дотепер залишаються поза навчальним процесом, а нові підручники, навчальні посібники, методичні розробки продовжують висвітлювати здебільшого суто «чоловічу» історію.

Застосування ґендерного підходу в методиці викладання навчальних дисциплін, особливо гуманітарного циклу, сприяє формуванню нового світобачення та світосприйняття, оригінальність якого визначається особливостями, зумовленими глобалізацією сучасного життя. Ґендерний підхід передбачає вивчення традицій і норм, які визначають місце та роль чоловіків і жінок в українському суспільстві, вилучення із системи освіти ґендерних стереотипів та упереджень. Нагальною необхідністю на сьогодні є включення ґендерних аспектів до державних програм розвитку освіти як пріоритетних; уведення у вищих навчальних закладах спеціальних предметів і спецкурсів з ґендерної проблематики з урахуванням специфіки підготовки фахівців; подання ґендерно збалансованої інформації в підручниках та освітніх програмах; розробка відповідних навчальних програм, методичних посібників, підручників для різних типів навчальних закладів; сприяння розвитку освіти без ґендерної упередженості, включення питань з ґендерної обізнаності та чутливості в навчальний і виховний процес до всіх ланок системи освіти.

В Одеському державному економічному університеті викладається курс «Ґендерознавство», спрямований на те, щоб ознайомити студентів з основними поняттями, науковими підходами та напрямками ґендерної теорії;

паритетної політики, сформувати розуміння її важливості як організаційного принципу; дати знання щодо основних наукових підходів, концептуалізації інформації з ґендерних питань; показати можливості застосування ґендерної теорії та методології для досягнення цілей сталого економічного розвитку України. Викладання курсу передбачає оволодіння студентами знаннями з проблем: ґендер в історії світової та вітчизняної суспільно-політичної думки; формування ґендерної політики; інституційні механізми забезпечення ґендерної рівності в Україні; становлення та розвиток жіночого руху як ідеології та практики суспільних змін; ґендерна рівність як важливий чинник забезпечення сталого економічного розвитку; ґендерна політика у соціальній сфері українського суспільства; ґендерні особливості сучасної сім'ї; ґендерний підхід – важливий чинник демократизації освіти та науки.

Ґендерознавство визначається як система знань про соціальний статус жінок і чоловіків, їхні стосунки в процесі самоорганізації власного життя та самоуправління. Курс сприяє виробленню адекватної ґендерної стратегії і тактики; поширенню ґендерних знань і визначенню основних напрямів підвищення ґендерної культури. Студенти з великим зацікавленням ставляться до проблем формування у суспільстві рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства, особливо політики, економіки, соціальних відносин. Ґендерознавство вивчають із захопленням, творчо підходять до дослідження дискусійних проблем.

Проте слід урахувати, що в системі освіти ґендерні нововведення не завжди сприймаються однозначно. Зневажливе ставлення до ґендерної проблематики та її досліджень, що проводяться завдяки професіоналізму та ентузіазмові жінок-учених, на жаль, залишається болючою проблемою. Міждисциплінарний характер ґендерних досліджень зумовлює їх залежність

від теоретичних засад та методологічних стандартів, прийнятих у тій чи іншій сфері. Годі й сподіватися, що найближчим часом ґендерознавчі дисципліни стануть нормативними. Вітчизняні університети неохоче йдуть на створення наукових ґендерних центрів, які б стали дослідницькими базами розвитку цього напрямку в сучасній науці.

На сучасному етапі розвитку освіти, оновлення її змісту й технологій навчання важливо вчасно усвідомити нагальну потребу в узагальненні ґендерних знань, їх важливу роль у гармонійному розвитку особистості, демократизації суспільства.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року // Відомості Верховної Ради України – № 2866-IV.
3. Державна програма з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834; Концепція Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // Офіційний вісник України. – 2006. – №27. – С.109–111.
4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Схвалена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 р. // Ґендерні аспекти державної служби: Монографія /М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; За заг. ред. Б. Кравченка. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 245 – 252.
5. Пушкарёва Н. Ґендерная теория и историческое знание / Наталья Пушкарёва. – СПб.: Алетейя; АНО «Женский проект СПб», 2007. – 496 с.
6. Scott J. Gender: a Useful Category of Historical Analysis // American Historical Review. – № 5. – V. 91. – 1986. – P. 1053–1075.

Ольга Плахотнік

Шкільні "ґендерні уроки" як дзеркало української ґендерної політики

Метою статті є соціально-філософський аналіз власне ідеї "ґендерних уроків", її методологічного обґрунтування та практичного втілення в українських закладах середньої освіти. Отримані результати співвідносяться авторкою із загальними тенденціями української ґендерної політики. У висновку авторка наполягає, що численні

недоліки в процесі впровадження практики "ґендерних уроків" є системним відображенням недосконалості української державної ґендерної політики.

This article is aimed to social-philosophical analysis of school "gender lessons" idea, its methodological ground and the process of its practical implication in Ukrainian schools. The